

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

קבוצת "זהות ומעמד" במכון ון-ליר בירושלים

פוליטיקה של חלוקה ופוליטיקה

של הכרה

בחירות 2006 כמקרה מבחן

כתבו: גלית אליאסי, מוטי גיגי, ענת יונה, ורד מדר, יובל עברי, מתי שמואלוף, נפתלי שם-טוב

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

תקציר

מטרתו של נייר עמדה זה היא לבחון את ההבחנה התיאורטית בין הכרה תרבותית לבין חלוקה של משאבים חומריים בתוך הקשר פוליטי קונקרטי, החברה הישראלית. לנייר שלושה חלקים. בחלק הראשון, ובהתבסס על הדיון התיאורטי שעורכת ההוגה ננסי פרייזר, אנו מציגים את ההבחנה בין "תביעות של הכרה" ל"תביעות של חלוקה" ודנים בשתי דרכים שונות שבאמצעותן מבקשות קבוצות חברתיות לקדם תביעות אלו: תיקון משמר ותיקון משנה. בחלק השני אנו בוחנים את המשמעויות של מסגרת תיאורטית זו למקרה הישראלי, ומעמתים אותה עם העמדות שייצגו דני גוטוויין וניסים קלדרון. כלומר, הבחינה של מסגרת תיאורטית זו נעשית, בין היתר, למול העמדה הגורסת כי המעמד חייב להיות במרכזו של המאבק החברתי וכי מאבק על הכרה תרבותית משרת את הכלכלה הניאו-ליברלית בכך שהוא מעודדת את הסטתו של המאבק החברתי מחלוקה הוגנת ומיקודו בשאלות של הכרה תרבותית. בחלק זה אנו מציגים גם את העמדה המנוגדת הגורסת שיש מקום לפתח תיאוריה ביקורתית וסדר יום חברתי המשלבים בין תביעות של הכרה לתביעות של הכרה. בחלק השלישי אנו בוחנים עמדה אחרונה זו לאור מקרה קונקרטי בחברה הישראלית: היחס לעמיר פרץ כפי שהוא משתקף ב-150 כתבות ומאמרי-הדעה שנכתבו בעיתון "הארץ", מיום היבחרו של עמיר פרץ ליו"ר מפלגת העבודה ועד לאחר הבחירות לכנסת השבע-עשרה.

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

מבוא תיאורטי

במישור הפילוסופי בעשורים האחרונים מתקיים דיון בין שתי גישות מרכזיות המנתחות את ההתפתחויות הפוליטיות, הכלכליות והתרבותיות: גישת החלוקה וגישת ההכרה. אלו הם שמות כלליים הכוללים מגוון רחב מאד של תיאוריות ופרקטיקות המנסות לתאר, להסביר ולהציע אלטרנטיבות שונות לסדר הקיים. בגישת החלוקה ההתמקדות היא באי שוויון החומרי. ניתוח המצב החברתי נעשה במושגים של צדק חלוקתי, כשהדגש הוא על ניתוח המציאות והמלצות לשינוי במונחים ותיאוריות כלכליות. יצירת חברה צודקת יותר, על פי גישה זו, צריכה להתבסס על כוח פוליטי המנהל מאבק מעמדי הניטרלי לשיוך אתני או תרבותי.

גישת ההכרה לעומתה מתמקדת בשאלות של הכרה תרבותית. גישה זו מתמקדת בסוגיות של שליטה תרבותית והכרה בשוני, תוך שימוש בפוליטיקה של זהויות, על מנת ליצור סדר פוליטי חדש שבמרכזו הכרה בפלורליזם תרבותי והענקת מעמד שווה לקבוצות השונות בספירה הציבורית. תומכי גישת החלוקה רואים בגישת ההכרה גישה הגורמת ל"גיטואיזציה" ו"בלקניזציה" של החברה, תפיסה הפוגעת באינטרסים המשותפים ובסולידריות המעמדית הנחוצים לשינויים הכלכליים והחברתיים. יתרה מזאת, טענה שנשמעת נגד גישת ההכרה היא שבזמן שהיא מקדמת זכויות קולקטיביות על רקע תרבותי של קבוצות מיעוט, היא פוגעת בפרטים ובקבוצות המוחלשות. הדוגמא הרווחת לכך היא זכויות הנשים. הענקת אוטונומיה לקבוצות תרבותיות משמעותה, לא אחת, מתן לגיטימציה להמשך דיכוי של נשים מוחלשות. מנגד תומכי גישת ההכרה רואים בגישת החלוקה גישה הלוקה בעיוורון תרבותי. לטענתם ליקוי זה משמר הגמוניה תרבותית של קבוצה אחת ופוגע באינטרסים של קבוצות מיעוט חברתיות מוחלשות. תחת מעטה של עקרון הצדק האוניברסאלי, כביכול, של גישת החלוקה, מוסוים מנגנוני דיכוי על רקע אתני ומגדרי.

סוציולוגים רבים יטענו לעומת זאת, שהאבחנה בין שתי הגישות שהצגנו היא אנליטית. במציאות קיימים יחסים מורכבים ודיאלקטיים של השלמה וסתירה בין שתי הגישות. מאבקים להכרה מתרחשים בעולם העובר תהליכי גלובליזציה כלכלית, כירסום במעמדה של מדינת רווחה והשתלטותה של האידיאולוגיה הניאו ליברלית. במציאות זו אי השוויון החומרי הולך ומחריף בתחומים רבים: בהכנסה ובבעלות על רכוש, בנגישות לשכר והשכלה, בנגישות לשירותי בריאות ופנאי וכיוצא באלה. בנוסף, תהליכים אלו הובילו לשינויים דמוגרפיים. תהליכי הגירה, ובכלל זה גם הגירת עבודה וכן שינויים בתפיסת מודל האזרחות במדינות הלאום הובילו לעליית המודעות בקרב קבוצות מיעוט לזהותן

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

ודרישה לאוטונומיה במישור החינוכי, התרבותי והטריטוריאלי. כל אלו עודדו במדינות רבות ובכללן ישראל, את צמיחתה של הפוליטיקה של הכרה. תביעות אלו של קבוצות זהות שונות קוראות תיגר על מדינת הלאום המתאפיינת בהומוגניזציה תרבותית מצד אחד ועל התפיסה האינבידואליסטית האוניברסלית העומדת בבסיס התפיסה הליברלית של המדינה הדמוקרטית מצד שני.

לכן, במקום לאמץ או לדחות בפשטות את גישת ההכרה מצד אחד או את גישת החלוקה מצד שני, עלינו לראות עצמנו ניצבים בפני משימה אינטלקטואלית ומעשית חדשה: פיתוח תיאוריה ביקורתית המשלבת בין שתי הגישות לכדי סדר יום משותף.

החיבור בין דילמות של חלוקה לדילמות של הכרה משמש קרקע פורייה לדיון פילוסופי ופוליטי ברחבי העולם. אחת החוקרות הבולטות בתחום, ננסי פרייזר, טובעת את ההבחנה בין שתי גישות לתיקון עוול - "תיקון משמר" ו"תיקון משנה". תיקון משמר של עוול לטענתה פועל בתוך המסגרת הכללית בלי לשאוף לשנות את המבנה שלה. פרייזר מדגימה זאת, על ידי יצירת תיקונים לעוולות כלכליים הקשורים למדינת הרווחה הליברלית. היא טוענת כי פיצוי הגדלת חלקן של הקבוצות המקופחות מבלי לשנות באופנים אחרים את מבנה מערכת הייצור הוא תיקון משמר בלבד. תיקון משנה לעומת זאת מטרתו לשנות באמצעות שינוי מבני של המסגרת הבסיסית שמחוללת את העוול. לדידה של פרייזר הפוליטיקה של התיאוריה הקוויירית מחוללת דה-קונסטרוקציה של הדיכוטומיה בין ההומוסקסואליות להטרוסקסואליות, ובכך יוצרת שדה מיני נטול בינאריות ומטושטש. פרייזר מציעה מודל המשלב בין פוליטיקה של הכרה ופוליטיקה של חלוקה, תוך שהיא קוראת לקדם בשני המקרים תיקון משנה ולא להסתפק בתיקון משמר.

לאור הצעתה של פרייזר ננסה להחיל את הדברים על השדה הפוליטי הישראלי ולהראות כיצד אנחנו יכולים לדלות ממנה תבונות שיכולות להביא לשינוי פניו (פרייזר, עמ' 291).

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

המקרה הישראלי

התהליכים אותם תיארונו, התפרקות מדינת הרווחה ותהליך מואץ של הפרטה, חלים גם במקרה הישראלי. בשני העשורים האחרונים חלו תמורות כלכליות בחברה הישראלית. המדינה הולכת ומצמצמת את מעורבותה בתחום הכלכלי. המשק בישראל עובר תהליך הפרטה מואץ, ובכלל זה שוק העבודה בו העסקה באמצעות חברות כוח אדם ועובדי קבלן תפסה את מקומה של העבודה המאורגנת.

התמורות בתחום הכלכלי יוצרות תמונת מצב קודרת במישור החברתי. הפערים הכלכליים בישראל הם מהגבוהים בעולם. אוכלוסיות מבוססות קוטפות את פירות הצמיחה הכלכלית בעוד שהיקף העוני בחברה הישראלית עומד על -20%, ולפי מדדים אחרים אף למעלה מכך. למעגל העוני נוספו בשנים האחרונות יותר ויותר שכירים, ששכר עבודתם אינו מאפשר להם קיום בכבוד. תהליכים אלו יוצרים השלכות חמורות גם בעתיד. אחד מכל שלושה ילדים בישראל הוא עני. נוכח נתונים חמורים אלו עולה הצורך בהצבת סדר יום חברתי שיוכל להציע תוכנית פעולה לשינוי פני המציאות החברתית והכלכלית בישראל.

על רקע זה התפתחו גם בישראל שתי גישות מרכזיות המציעות נקודות ראות שונות לקריאת המציאות, שמתוכן נגזרות אלטרנטיבות לסדר הקיים. גישות אלו עומדות בזיקה לגישת החלוקה וההכרה שדנו בהם לעיל.

תומכי גישת החלוקה, דוגמת דני גוטווין ונסים קלדרון, מתמקדים בשינויים הכלכליים והערכיים שחלו בחברה בישראל. לתפיסתם, מדינת ישראל הנהיגה בעשורים הראשונים לקיומה מדיניות כלכלית סוציאליסטית הבאה לידי ביטוי במעורבות דומיננטית של המדינה בתחום הכלכלי שנבעה מתוך טיפוח אתוס סוציאליסטי שוויוני. מדיניות זו הגיעה לשיאה בשנות ה-70, בהן הונהגה מדיניות רווחה מהמתקדמות בעולם שכללה סיוע בקצבאות רווחה, ביטוח אבטלה, סבסוד שירותי בריאות ועוד. משלהי שנות ה-70 ובאופן מובהק יותר מאמצע שנות ה-80, חלה תמורה משמעותית במדיניות הכלכלית של ממשלות ישראל. הממשלה צמצמה את מעורבותה בשוק הכלכלי ובמקביל החל כרסום במדיניות הרווחה. הרטוריקה והפרקטיקה הניאו-ליברלית הלכו ותפסו את מקום האידיאולוגיה הסוציאליסטית. תוצאות תהליך זה ניכרו באי שוויון משמעותי בהכנסות, בגידול בפערים החברתיים, בשיעורי העוני ובכרסום רשת הביטחון הסוציאלי.

גוטווין וקלדרון מציינים כי תמורות כלכליות אלו לוו בתמורות ערכיות בחברה הישראלית. אתוס כור ההיתוך ששלט בכיפה בשנותיה הראשונות של המדינה התפורר נוכח התפתחויות חברתיות, והועלו תביעות להכרה של קבוצות זהות בחברה בישראל. מנקודת מבט זו התביעות להכרה של קבוצות

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

זהות חופפות ומזינות את תהליכי ההתפוררות של מדינת הרווחה. תרומתם לפירוק הסולידאריות החברתית שימשה קרקע פורייה להאצת תהליכים אלה. נוסף על כך, דלדול מאגר הכלים לשינוי חברתי שנגרם בעקבות תהליך ההפרטה הביא להיחלשות האקטיביזם הפוליטי בחברה בישראל. על רקע הניכור והאפאתיה בחברה בישראל, פוליטיקה של זהויות עלולה לעודד פיצול חברתי ושיתוק פוליטי. שימת הדגש על הקבוצה תוך התעלמות מהחברה תביא לכרסום בבסיס הסולידריות החברתית המעורער בלאו הכי, ולהעמקת השסע הפנימי בישראל (קלדרון 2000). על כן, סדר היום החברתי שנדרש לישראל צריך להתמקד ברפורמה כלכלית וערכית.

גישה חלופית, חולקת על אופן הצגת הדברים, ומציגה נקודת ראות שונה לבחינת התהליכים החברתיים. נקודת המוצא של גישה זו היא כי ניתוח המציאות מפרספקטיבה חלוקתית בלבד מתעלם מהמורכבות הנוצרת עקב שילוב אלמנטים של זהות ותרבות. לפי גישה זו, הניתוח של גוטוויין וקלדרון מתמקד בנעשה בקולקטיב היהודי תוך התעלמות מהפלסטינים אזרחי ישראל, שהופלו באופן שיטתי בהקצאת משאבים, והאתוס השוויוני לא חל ביחס אליהם. דיון כזה מדחיק את המורכבות האתנית הפנים יהודית. לדוגמא היחס למזרחים הוא אמביוולנטי: מצד אחד הם מוגדרים כקבוצה אתנית מובחנת מהקבוצה האשכנזית ולכן הודרו ממוקדי הכוח ומן הזכות לביטוי תרבותי ומצד שני הם מוגדרים כחלק אינטגרלי מן החברה היהודית ומתוך כך זכו בפריבילגיות בהשוואה לפלסטינים (שנהב 2003). יחס דואלי זה של הכלה והדרה מצא ביטוי בהנהגת פרקטיקות של אי שוויון כלפי מזרחים: הסללה בחינוך, תהליכי פרולטריזציה בשוק העבודה, אפליה בדיור ובחלוקת הקרקעות וכיו"ב.

במילים אחרות, גם כשמדובר בסוגיות שנוגעות לחלוקת משאבים כלכלית גרידא, הזהות התרבותית משחקת תפקיד מרכזי. בשיח של גישת החלוקה למרות העדרם של זיהוי ושיוך תרבותי כפרמטרים לניתוח של המציאות החברתית בישראל, קיימת ברובד הסמוי תפיסת זהות. ההצגה הדיכוטומית שלהם המעמידה את גישת החלוקה אל מול גישת ההכרה כקטגוריות "מטוהרות" מונעת דיון מורכב היוצר הכלאה בין שתיהן. בכך נמנעת היכולת להציג תמונה מורכבת של סוגיות אלו ונפגמת היכולת להציע תיקון רב ממדי ומקיף.

יתרה מזאת, האיום בפיצול החברתי ובשיתוק פוליטי עליו מתריעים תומכי גישת החלוקה, נובע מתפיסה מהותנית של זהות המייחסת רצון להתבדל לכל קבוצה המבקשת הכרה בייחודה התרבותי. תפיסה זו אינה מאפשרת הזדהות עם יסודות של תרבויות שונות בו זמנית, או זהות המורכבת מהשתייכות למספר מעגלי-זהות. תפיסה זו מבנה זהויות חד-ממדיות ומונוליטיות על-ידי חלוקה בינארית בין יהודי/ערבי, מזרחי/אשכנזי, דתי/חילוני. בכך היא מתעלמת משיתוף תרבותי וממעברים תרבותיים בין

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

קבוצות זהות ומשמשת כתיקון משמר. תהליכי ההומוגניזציה של החברה בישראל בתוך המסגרת הפנים-יהודית משמשים אמצעי להשתקה וביטול של תביעות תרבותיות מצד קבוצות שנדחקו לשולי החברה הישראלית, ובכך לתמוך במגמה מתמשכת של דיכוי תרבותי של קבוצות אלו. ההשתקה והביטול של קולות אלו עלולים לחזק את תחושת העוינות בין הקבוצות, ולפגוע בסולידאריות. האיום בפגיעה בסולידאריות ובהחלשת האקטיביזם הפוליטי הטמון לדעת אנשי החלוקה בפוליטיקת הזהירות, טמון גם בסדר יום חברתי ופוליטי חד ממדי של גישת החלוקה.

החיבור בין פוליטיקה של חלוקה ופוליטיקה של הכרה מתקיימת בחברה בישראל בכמה שדות:

בשדה החינוך, בשדה הכלכלה ובשדה של הפוליטיקה הפרלמנטרית.

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

זהות ומעמד בבחירות 2006

עמיר פרץ ביום הבחירה שלו לראשות מפלגת העבודה הכריז בזו הלשון:
ברגע הזה אני מודיע לכל מי שרוצה להקשיב שזה הרגע של קבורתו של השד
העדתי בישראל. אנחנו עושים המתת חסד לשד העדתי. אם יש מי שעוצר את
הסיכוי לעשות מהפך חברתי זה השד העדתי. הוא היריב מספר אחד שלנו והוא
משרתם של ממשלות שמתעמרות במדינת ישראל (נאום עמיר פרץ, 10.11.05,
אתר nrg מעריב).

בעצם ההכרזה על קבירת השד העדתי סימן עמיר פרץ את עלייתו של השיח החלוקתי כחלק
מההלך האידיאולוגי של הפיכת מפלגת העבודה למפלגה סוציאל דמוקרטית. בד בבד עם הכרזתו על
קבירת השד העדתי עמיר פרץ במודעות מלאה השתיק והדיר את השיח הזהותי-הכרתי, ובעצם כך יצא
כנגד היישום המוזכר לעיל של סדר יום פוליטי משותף של פוליטיקה של הכרה עם פוליטיקה של חלוקה,
לטובת פוליטיקה של חלוקה עם סדר יום משמר.

עמיר פרץ אימץ את תפיסותיהם של דני גוטווין וניסים קלדרון, דוברים מרכזיים של פוליטיקת
החלוקה בישראל והנ"ל תמכו בו בצורה אקטיבית. **הטענה שלנו היא כי למרות ההצהרות של פרץ
שהוא קובר את השד העדתי ושהזהות המזרחית היא לא רלוונטית לעמדותיו ולמנהיגותו בדיון
הציבורי המשיכו לזהות אותו(מלשון זיהוי) כמזרחי. זה בא לידי ביטוי במספר רבדים: ברובד של
המראה החיצוני(שפם, דיבור עם הידיים) ברובד של מיקום גיאוגרפי(מגיע מעיירת פיתוח) ברובד של
השפה(מבטא מרוקאי ואנגלית קלוקלת) וברובד הפרופסיונלי שלו (מנהיג עובדים).**

החלק האמפירי מתוך נייר העמדה שלנו מורכב מ-150 כתבות שנכתבו על עמיר פרץ בעיתון
הארץ, מיום בחירתו כיו"ר מפלגת העבודה בתאריך 09.11.2005 ועד לאחר ריצתו לראשות ממשלת
ישראל בתאריך 08.03.2006 (אל מול אהוד אולמרט, יו"ר מפלגת קדימה). בקורפוס המאמרים שבחרנו
יש גם מאמרי דעה וגם כתבות.

במהלך הבדיקה שלנו את המאמרים מארכיון הארץ נבחן כיצד סוגיות של זהות ומעמד מצטלבות
בדיון הציבורי סביב עמיר פרץ. מבין כל הכתבות בחרנו כנושאי-על את המושגים של זהות ומעמד
וניתחנו אותם סביב חמש פריזמות אלו:

(1) יוצאי חבר העמים

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

(2) הערבים

(3) עיירות פיתוח

(4) האשכנזים

(5) ביטחון ומנהיגות

חשוב לציין כי ניתוח כולל ומקיף זה נערך מתוך מודעות מלאה שהתקשורת הנה שחקנית מרכזית בעצוב הפריזמות, ובעיצוב השחקנים שאותם אנו לוקחים ככלים לניתוח זה. למרות שחילקנו את ניתוח המאמרים לפי קטגוריות מובחנות של קבוצות באוכלוסייה, אין ברצוננו לטעון שזהו קולן האוטנטי ובטח לא לייחס להן עמדות מהותניות, אלא להציג את דעותיהן כפי שהן מיוצגות בכתבות. הבחירה בעיתון "הארץ" הייתה מתוך תפיסה שעיתון זה הינו מיצג את עמדות "השמאל הישראלי" ואת תפיסת העיתון "כעיתון לאנשים חושבים", ומתוך כך אנו רואים קלה כבחמורה. השערותינו היא שהמצאים אשר נקבל בניתוח מאמרים אלה יהיו בצורה חזקה וחמורה יותר בשאר העיתונים. ובנוסף אנו רואים במאמר זה כנייר עמדה בלבד הקורא לעבודה תיאורטית ושיטתית לנושא חשוב זה.

1. יוצאי חבר העמים

מניתוח המאמרים עולה כי יוצאי חבר העמים נתנו עדיפות ומשנה תוקף לחלק הזהותי של פרץ יותר מאשר לעמדותיו הכלכליות, כחלק מפוליטיקה של חלוקה המסמנת את המשנה הסוציאל-דמוקרטית של פרץ. מאמרו של הרב גרגורי קוטלר מדגים זאת בצורה ברורה ובהירה: "עמיר פרץ מלכתחילה היה עוף מוזר בעיני העולים. גם מזרחי, גם "קומוניסט-למחצה". המסר שלו עשוי היה "לתפוס" אצל העולים." (09.01.2006) מאמרי המערכת בעיתון "הארץ" הסבירו את היחס הגזעני כלפי פרץ כסוג של קסנופוביה ושנאה קולקטיבית בין הרוסים למוקאים. עמיר פרץ פנה אל יוצאי חבר העמים, שיתאגדו סביב מפלגת העבודה, סביב האג'נדה הכלכלית (האידיאולוגיה הסוציאל-דמוקרטית) ובשם הסולידריות של קבוצות מהגרות, אשר מודרות מהחברה, על בסיס מעמדן. במאמרים עולה כי יוצאי חבר העמים סירבו להיענות לדרישתו.

בכתבתה של לילי גלילי, הסבירו חלק מהדוברים, יוצאי חבר העמים, את הדימוי הגזעני של עמיר פרץ בקרב האוכלוסייה שלהם. חלק מהם כינו אותו כ: "אוסטי" (מזרחי), משופם, חתול אשפתות שדרותי, מזבלות של נתיבות, מנהיג שכבש שלטון במשחק שש-בש, שד שהגיה לשלטון מבקבוק של עראק (18.11.2005).

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

נטען כי הדימוי הגזעני של פרץ בעיתונות של יוצאי חבר העמים (כפי שנבחר להיות מוצג בעיתון הארץ ויתרה מזאת כפי שהוחלט לצטטו מתוך עיתון "וסטי"), הוא זה שלא הצליח לחדור את ההסכמה הרחבה סביב החזון הסוציאלי-דמוקרטי, קרי ההיבט המעמדי. במקרה הזה הפוליטיקה של החלוקה לא הצליחה להכליל לתוכה קבוצות מובחנות. לדימוי הגזעני של פרץ בקרב יוצאי חבר העמים הביאו עיתונאי "הארץ" סיבות רבות, הן אימוץ של סטריאוטיפיזציה ציונית-אשכנזית קודמת, למשל אזכור ה"שד העדתי" כסכנה שעלולה להדיר אותם מסדר היום הציבורי והפוליטי. לילי גלילי, טוענת לשוליות של עמיר פרץ בקרב מצביעי העולים. היא מציגה את הסקר שערך ד"ר אליעזר פלדמן באוקטובר 2005 שהראה כי רק 0.5% מקרב העולים תומכים במועמדותו של עמיר פרץ לראשות הממשלה. אריאל שרון הוביל את הסקר עם 40% אחריו ליברמן עם 18% נתניהו עם 18% ושמעון פרס הפופולרי מבין בכירי העבודה בקרב העולים זכה לכמעט 18% (18.11.2005).

הדוגמא של יוצאי חבר העמים מבליטה את העיוורון של הפוליטיקה של החלוקה למורכבות של החברה הכוללת לצד סוגיות של מעמד כלכלי גם סוגיות של שייכות תרבותית. לילי גלילי מצביעה על עמדותיהם של המנהיגות הרוסית כלפי פרץ המקשות על בחירתו. כך למשל, חברת הכנסת מרינה סולודקין אומרת שלרוב הרוסי יש שני מועמדים שרון ואביגדור ליברמן ושעמיר פרץ מפחיד אותם. באותה כתבה טוען חבר הכנסת רומן ברונפמן שפרץ יקבל אפס תמיכה, משום שהוא לא נופל בארבעת הקבוצות המבנות את הקולקטיב הרוסי. דוד שכטר יועצו של נתן שרנסקי מוסיף ומדגיש, את ההתנגדות ברחוב הרוסי לעמיר פרץ "אם פרץ ישים דגש על זה שהוא מרוקאי ויקרא לעדות המזרח לתמוך בו בגלל זה, תהיה תגובת נגד ברחוב הרוסי" (9.12.2005).

2. הערבים

עמיר פרץ ביקש לזכות בקולות של האוכלוסיה הערבית בישראל ובחר לפנות אליהם דרך סוגיות של חלוקה, כחלק מהאג'נדה הכלכלית שהציעה מפלגת העבודה לאוכלוסיות המוחלשות. ההיבט ההכרתי בא לידי ביטוי בעיתון "הארץ" בחשיפת מרכיבים ערביים בזהות של עמיר פרץ, כגון: הנסיעה למרוקו, נאומו בשפה הערבית, הצהרותיו בדבר מיניקת ערבייה שהייתה לצדו בילדותו במרוקו והתעקשותו על מראהו המזרחי (שיערו המקורזל, שפמו ועוד). אבישי מרגלית בחר דווקא לתאר את התקבלות הייצוגים המזרחיים בזהות של עמיר פרץ בקרב מספר מתושבי קלנסואה: "בקלנסואה שראש העיר שלה מזוהה עם ש"ס לא מאמינים בסקרים ולא רוצים להתנבא, אבל קבלני הקולות של פרץ נהנים

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

מאוזן קשבת. בבתי הקפה מצטטים באדיקות את המצע החברתי שלו, מזכירים בחיך את מזרחיותו, 'סוף סוף ראש ממשלה מהמזרח התיכון' (16.12.2005).

עמיר פרץ לא נתן התייחסות מיוחדת לסוגייה הלאומית לצד האג'נדה הכלכלית שלו, בניגוד לעמדות המכלילות של מפלגות חד"ש ודע"מ בהקשר של הציר הלאומי המעמדי והחברתי הפלסטיני. אושפיז עדה ריאיינה למשל את סמיר סאמר מזכיר מפלגת העבודה בתמרה הידוע כאיש המייצג את מחנהו של פואד בן אליעזר: המפלגות הערביות מחמיצות את ייעודן בהתמקדות שלהן בעניין הלאומי ובשלום על חשבון מעמד לשיפור תנאי החיים של הערבים, אדם רעב לא מדבר על שלום, בשביל לדבר על שלום צריך שיהיה לך קודם כל לחם, חלב ותעסוקה." (16.12.2005).

יתרה מכך, עמיר פרץ ביקש להכפיף את שאלת ההכרה המלאה בזכויות הלאומיות הקולקטיביות של אזרחי המדינה הפלסטינים לפוליטיקה של חלוקה. הוא התייחס לסוגייה של ערביי ישראל על בסיס מעמדי בלבד. בראיון לנורית וורגפט אמר עמיר פרץ כי: "אני חושב שאם הדגל היה נותן לערביי ישראל, שהם מקבלים תחתיו שוויון מוחלט, זכויות בסיסיות כפי שכל אזרח ישראלי מקבל, לדעתי הדגל היה הופך לבעיה הרבה יותר קטנה. אפליה וקיפוח מחדדים עמדות לאומיות." (13.03.2006). הכתבה של נורית וורגפט בעיתון "הארץ" הציגה את גישתו של עמיר פרץ כסוג של מטרייה מעמדית אשר מכילה את כל הקבוצות בחברה בישראל: יוצאי חבר העמים, הערבים, הרוסים, הדתיים, המזרחים, האתיופים וכו'. יוסי ורטנר מציג בגיחוך את הפניה של עמיר פרץ לציבור הערבי, שלא תוכל להיות מוצגת כנורמטיבית בשיח הציבורי הישראלי: "בהכרזות נמהרות על צדקת אוסלו, באמירות נמהרות כמו זו שפסלה קואליציה עם שרון, אבל לא עם המפלגות הערביות. בשבוע אחד הוא סיפק לליכוד את עיקרי הקמפיין נגדו: חסר ניסיון, פזיז, שמאלן קיצוני, מייצג עמדות כלכליות שאבד עליהן הכלח." (18.11.2005).

3. עיירות פיתוח

בחירות 2006 הוצגו בכתבות ככאלו אשר בפעם הראשונה עמדו אל מול אפשרות להצבעה חברתית, בשל העובדה כי דווקא אריק שרון ומפלגת "קדימה" הם אלו שקידמו את מדיניות ההתנתקות ובכך צמצמו את ההבדלים האידיאולוגיים בין מתנגדי ארץ ישראל השלמה שצוינו כ'שמאל' לבין המחנה של המתנחלים שהתנגד להחזרת השטחים 'הימין'. עדה אושפיז הראתה למשל כיצד מונחי השמאל והימין יכלו לרגע להתעכב על הפערים המקומיים ולהפנות את המבט לשאלות חברתיות ומעמדיות (הכרה) במיוחד עם פריצת עמיר פרץ וכיבוש מפלגת העבודה בידי מסריו הסוציאלי דמוקרטיים: "מבחינה

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

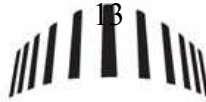
בטחונות, משך בכתפיו באי נוחות, 'אחרי מה שעשה אריק שרון, אחרי ההתנתקות, אין משמעות לכולם. הוא טשטש הכל, אין ימין ואין שמאל- נשאר רק הפן החברתי' " (25.11.2005).

עדה אושפיז אף ניסתה לסמל את בחירתו של פרץ למפלגת העבודה כסוג של חזרה הביתה. היא ציינה כי הצלחתו של פרץ כ"אחד משלנו" ("דיאלנה" במרוקאית) להפוך למועמד לראשות הממשלה העניקה ממשות לחלומות הישנים והלא מושגים שצצים בעיירות הפיתוח בכל מערכת בחירות, יותר כביטוי לכמיהה לחיסול ה"שד העדתי" הבלתי חדיר מאשר כיעד ריאלי (25.11.2005). כלומר השיח ההכרתי היה בולט ומדומיננטי במהלך מערכת הבחירות למרות שעמיר פרץ ביקש ל"חסל" אותו. עמיר פרץ ביקש להוציא את המושג "דיאלנה" מתוך הלקסיקון, על מנת לא להדיר קבוצות אחרות מתמיכה בריצה שלו לראשות הממשלה. זאת אומרת הוא ביקש להדגיש את ההיבט החלוקתי ולהוציא ממנו את ההיבט ההכרתי.

בבחינת התעצבות הקטגוריות של הכרה וחלוקה בקשר שבין עמיר פרץ ועיירות הפיתוח במסגרת המאמרים בעיתון "הארץ" ניתן למצוא קשר מיטונומי בין השניים. התקשורת לא הפרידה את עמיר פרץ מהמסמנים המזרחיים: מוצא מרוקאי, עיירת פיתוח- שדרות וכו'. אך כשבאנו לבדוק את אפיון אהוד אולמרט וריצתו לממשלת ישראל, מצאנו כי לא נבדק הקשר בין מקום מגוריו ומראהו וכד' באותו היחס כמו שהובע כלפי עמיר פרץ. כלומר ההיבט ההכרתי סומן, זוהה ואובחן בריצתו של פרץ, משום עמידתו במשבצת המזרחית ועל אף בקשתו ל"טהר" את עצמו/תדמיתו ממסמנים אלו ולהתרכז בשינוי מתקן על בסיס חלוקה.

ישנם צירי פרשנות רבים לגבי עיירות הפיתוח ועמדות פוליטיות שונות העולות מתוך המאמרים ברמה של הכרה בנושא המזרחיות של עמיר פרץ. למשל חזרה ההצגה של עיתונאי הארץ את העמדה המיואשת של תושבי עיירות הפיתוח שמצד אחד לא מאמינים שיהיה ראש ממשלה מזרחי ומצד שני ישנה העמדה שאין לו הכישרים הנדרשים להיבחר לראשות הממשלה. קשה שלא להבחין בסטריאוטיפ של הייאוש, הציניות, הניהיליזם והסטטיות המאפיינת, כביכול, את עיירות הפיתוח. יחסי ייצוג כושלים אלו הם שיקוף אפריורי הנוצר בתודעת התקשורת השקופה לעמדתה (ולהביטוס שלה) בשיח התקשורתי והפוליטי.

נחמיה שטרסלר הציג את בחירתו של פרץ לראשות העבודה ככזה שגרם ליום של חג בעיר שדרות. אנשי ליכוד ומערך כאחד בירכו אותו. אחד התושבים פעיל ליכוד דווקא, אמר: "אין ספק שבחירתו של עמיר פרץ אחד שעלה ממרוקן, מרימה לנו את הראש הספרדי שעד כה היה שפוף". תושבת אחרת אמרה: "למה להסתיר חשוב שהוא משלנו, יוצא מרוקן" (18.11.2005). נחמיה שטרסלר טען כי

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

תושבי עיירות הפיתוח יבחרו בעמיר פרץ בעיקר בגלל ההיבט ההכרתי וההיבט החלוקתי נלווה לכך כלומר סוג של שינוי חלוקתי מתקן. נקודה מעניינת, שהוצגה במאמרו של שטרסלר כי מצביעי הימין שהחזיקו בגישה הכרתית, לאורך ההיסטוריה החברתית, בגלל הפגיעה של מפלגת מפא"י, ובכך בעצם החזיקו בתפיסות חלוקתיות במסווה של תפיסות הכרתיות, מחזיקי תפיסות החלוקה בקרב אנשי מפלגת העבודה הקלאסיים עברו למפלגת "קדימה" (במקביל למעבר של הח"כים המפורסמים שמעון פרס, חיים רמון ודליה איציק שייצגו את הצד הבורגני של מפלגת העבודה שהתנכר לשאלות סוציאל-דמוקרטיות). המצביעים של העבודה אשר עברו למפלגת "קדימה" עשו זאת בגלל אי הסכמה עם ההתקבלות של עמיר פרץ בתודעתם כמזרחי/הכרתי (למרות בקשתו ל"חסל" את השיח העדתי). ניתן לראות את "הבריחה" של המצביעים האשכנזים בציטוט מהכתבה של עדה אושפיז שהצביעה על כך כי: "הסקרים הפנימיים של מפלגת העבודה הצביעו על אובדן שמונה מנדטים, כנראה מהגרעין הקשה של מפא"י ההיסטורית, רבים מהם אשכנזים, לא מעט מהם מהעשירון העליון, היתדות הבורגניים המוצקים של מפלגת העבודה לדורותיה. אם נסמוך על הסקרים חלק מהמנדטים האבודים קיבל פרץ בחזרה ממחוזות חדשים, כנראה מעיירות פיתוח, משכונות. לא בהכרח הם בחרו בו אלא הוא נבחר על ידיה של התקשורת." (24.03.2006)

4. האשכנזים

הניסיון של פרץ להשתיק את השיח ההכרתי / זהותי, גם העלה אותו לדיון. באחת הכתבות נטען כי, בתחילה, ניסו פרנסי מפלגת העבודה להכחיש את האיום שמהווה מוצאו, תרבותו וזהותו המזרחית של פרץ על מערכת הבחירות אך עם התקדמות מערכת הבחירות החלה מפלגת העבודה להתייחס לבריחת הבוחרים האשכנזים באופן גלוי בתקשורת. למשל העיתונאי והפרשן הפוליטי של עיתון "הארץ" יואל מרקוס טען כי "אף אחד לא יכול לומר שהגורם העדתי אינו תופס מקום בהתנגדות לבחירתו של עמיר פרץ לראשות העבודה" (08.11.2005).

הנציגים הפוליטיים המרכזיים של האוכלוסיות האשכנזיות המבוססות, כמו שמעון פרס וחיים רמון בחרו לעבור למפלגת "קדימה", כאקט של מחאה כנגד תפיסת החלוקה (ברובד הגלוי) ואילו ברובד הסמוי סוגיית ההכרה (כפי שעמיר פרץ התקבל בתודעתם – קרי כמייצג המזרחיות) הייתה מרכזית בבחירה שלהם. מאמרו של דניאל בן סימון "נישט אונדרזערע" – 'לא משלנו' (17.03.2006), כקונטרה הכרתית של "הדיאלנה" המרוקאית, מציגים ותיקי גבעתיים, ככאלו אשר לא יכלו להכיל את השינוי

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

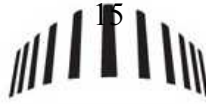
בבחירת פרץ ליו"ר המפלגה בשל זהותו. גם מבחינת האג'נדה הכלכלית שלו הוצג עמיר פרץ ככזה אשר לא מוצא את מקומו במפלגת העבודה. דביר כצמן מתל אביב מביע חשש לעזיבה של מעמד הביניים את מפלגת העבודה: "מחשש ליתר סוציאליזם במפלגה" (13.03.2006).

עיתון "הארץ" החל להתחקות אחרי התודעה האשכנזית והתרחקותה מפרץ וממפלגת העבודה. אפרים יער במדד השלום, מצא כי "הירידה שחלה בשיעור המתכוונים להצביע למפלגת עבודה, בקרב אשכנזים, הייתה כארבעה וחצי אחוזים, ובקרב בוחרים ממוצא מזרחי כעשרה אחוז" (08.02.2006). הסימטריות בטיעון לכאורה מפוגגת את הטענות שהזכרנו. אך אין בה הסבר מדוע עזבו צבורים אלו ונציגם (שמעון פרס וחיים רמון) את המפלגה ברגע שהיא הפכה למסמנת של הכרה (מוכחשת) וחלוקה – כחלק מהאידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית שכבשה את העבודה.

עיתון "הארץ" אף הגדיל לבטא את הביקורת על הציבור האשכנזי אשר הפנה את גבו למפלגת העבודה. האשכנזים אשר תמיד הפנו את הטענה כי המזרחים בהגדרתם תחת קטגוריה של הכרה היו סקטוריאליים ומגזריים, חשפו את את תודעתם העדתית בבריחה ממפלגת העבודה. הסוציולוג ברוך קימרלינג הגדיל ואמר בעקבות העובדה כי ממחצית מצביעי העבודה המסורתיים נטשו אותה בעקבות בחירתו של עמיר פרץ ליו"ר המפלגה, כי הוא "אשכנזי מבוש". (06.03.2006) ברוך קימרלינג במאמר דעה טוען כי מפלגת העבודה היא מפלגה עדתית אשכנזית (אשר הייתה מסמנת ולא מסומנת) שרק התיימרה להיות מפלגה סוציאל-דמוקרטית "על עדתית" וזאת הסיבה לדידו לדומיננטיות השלטונית שלה. קימרלינג אף מציג את הבחינה החלוקתית העומדת בבסיסו של כיבוש השלטון בישראל – הווה אמר שכל מפלגה סוציאל-דמוקרטית החפצה לחזור ולהוביל את המדינה חייבת לכוון בריתות בין המעמד הבינוני והבינוני-הגבוה לבין המעמד הבינוני והמעמד הנמוך הן המזרחי והן הערבי. (06.03.2006).

5. ביטחון ומנהיגות

בשל המאפיין הלאומי החזק, והסכסוך היהודי-ערבי שאלות של חלוקה והכרה קיבלו ביטוי חדש כשאלות של ביטחון ומנהיגות. מבקרי קטגוריית החלוקה הוצגו בעיתון "הארץ" ככאלו שציירו את עמיר פרץ כמוביל את המדינה לאיבוד כוחה הצבאי. שאלת הביטחון ריחפה ומנעה דיון רחב היקף בשאלות חברתיות של חלוקה. מאידך שאלות של הכרה קיבלו זיהוי תחת תחום המנהיגות של עמיר פרץ. עברו הצבאי הקצר והעובדה שהוא לא היה שייך לאליטה הצבאית שרבים מחבריה ישבו בכיסאות הבכירים של הממשלות האחרונות היה בעוכריו של פרץ.

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

בדיון על המעמד והזהות עלתה שאלת הביטחון והמנהיגות בצורה אקוטית. היא התמקמה מעל לשאלות הללו והפכה אותם לשוליות בשיח הציבורי שנשען על המיתוס הצבאי כמיתוס מכונן וככזאת אשר רוב מנהיגיה מגיעים מתוך הצבא. הקושי לדון בשאלת ההכרה העלה דיבור יתר בשאלת הביטחון והמנהיגות של פרץ. תלים על תלים של מילים נכתבו בניסיון לבדוק את כשירותו של פרץ לתפקיד ראש הממשלה, הן מפני כישורי המנהיגות שלו (המתאימים למנהיג עובדים ולא לראש ממשלה) או השליטה בשפה האנגלית והן מבחינת חוסר הניסיון הביטחוני.

באחד המאמרים אבישי מרגלית מצא כי "יש סוגיה חשובה אחת בפוליטיקה, שבה לניסיון יש משמעות עצומה: ניהול משא ומתן והשגת הסכמות... יש תחום חיים אחד שבו הניסיון הזה אינו נרכש ואינו יכול להירכש, והוא: התחום הצבאי, שבו הדברים מתנהלים מתוקף פקודות ולא כתוצאה של מו"מ" (23.01.2006).

ד"ר אורי בר יוסף הוסיף וניסה להראות כי העובדה שפרץ הגיעה מעבר לא צבאי (חשוב לציין כי עברו הלא ביטחוני של אולמרט לא נידון באותה האקוטיות) לא חשובה משום שהיא אינה מבטיחה עתיד פוליטי וביטחוני מזהיר: "לאור הרקורד של בעלי הניסיון הביטחוני בניהול המדינה בשנים האחרונות, נראה כי ניסיונם רק פוגע ביכולתם להתמודד בצורה נכונה עם האתגרים לביטחונה.....עמיר פרץ משוחרר מדרך חשיבה זו שנתנה לצה"ל לנצח והביאה רק כישלונות" (22.11.2005).

לחוסר ניסיונו הביטחוני מצטרף דיון סביב חוסר אחריותו הכלכלית. עמרם מצנע, כחלק מהמלחמה על הסטטוס בשדה הפוליטי של מפלגת העבודה, תיג את עמיר פרץ (בריאיון לעקיבא אלדר) והצביע על הקושי של צבורים שלמים במצביעיה המסורתיים לעכל את בואו מ"בחוק": "עמיר בא עם קהל גדול של נאמנים והשתלט בכח האיום שלו על המנגנון ועל העסקנים. לעומת זאת, למצביעים המסורתיים של העבודה כמו אנשי תנועת ההתיישבות, שתמכו בי יש בעיה לעכל אותו" מקורב אחר בעבודה כותב כי "עכשיו חובת ההוכחה עליו"- האם ידע להפיג את החרדות שבחור חדש מביא לשכונה? האם ישכיל להתרומם ממעמד של עסקן עם מגפון למנהיג של מפלגה שמתיימרת לחזור לשלטון ואינה יכולה להסתפק בדגל אחד, הדגל החברתי, חשוב כל שיהיה" (9.12.2005). הגדיל ואמר הפרשן הכלכלי של עיתון "הארץ" שהדגיש את חוסר האחריות בדרישותיו הכלכליות של פרץ, כחלק ממסע של תיוג והשמצה שנועד להפקיע את יכולת המנהיגות שלו, הן בנושאים ביטחוניים והן בנושאים כלכליים. אברהם טל אומר על פרץ " שהאג'נדה הכלכלית של האישי שידע רק לדרוש ולקחת עומדת בסימן חוסר אחריות." (17.11.2005).

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

אפילו אהוד אולמרט טוען בראיון לאלוף בן ויוסי ורטור כי המדיניות של עמיר פרץ בעניין העלאת שכר המינימום שהפך לדגלה העיקרי של מפלגת העבודה, שהוא צעד פופליסטי: "זהו מעשה לא אחראי לדבר בסיסמאות על העלאת שכר המינימום שהמחיר הוא אובדן של אלפי מקומות עבודה. כל הכלכלנים אומרים את זה, למעט קבוצה קטנה, רדיקלית, פופליסטית וסוציאליסטית שמקיפה את פרץ" (10.03.2006). התיאור של חוסר האחריות הכלכלית של פרץ הולך יד ביד עם הערעור על הניסיון הביטחוני שלו וקשריו עם האליטה הצבאית. זאת למרות שבמפלגת העבודה היו מספר גנרלים ברשימה ולמרות שמפלגת קדימה לא העמידה אלטרנטיבה מרשימה לרשימת העבודה. צעדים אלו גורמים לנו לחשוב כי מתחת לשאלות של כלכלה וביטחון נעו שאלות של זהות ומעמד.

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

סיכום

הראינו לאורך ניתוח המאמרים כי למרות בקשתו של עמיר פרץ למחוק את סימונו העדתי (הכרתי) ובכך לחסל את השד העדתי "המהווה מכשול וכלי בידי ממשלות המתעמרות באזרחיהם", עדיין סוגיית זהותו המזרחית חזרה בצורות שונות בתוך המאמרים שניתחנו שנכתבו בעיתון "הארץ" בזמן מסע הבחירות. בחינת הניסיון של פרץ להוביל מהלך סוציאלי- דמוקרטי אידיאולוגי שמתרחק משיח של זהויות רק חיזק את העמדה הטוענת כי סוגיות חלוקה והכרה מזינות אחת את השניה. למרות ההצהרות של פרץ התקשורת המשיכה להעמיד את הזהות המזרחית של פרץ כמרכיב מרכזי במערכת הבחירות. בחירתו של פרץ לראשות מפלגת העבודה חשפה את ההצבעה העדתית האשכנזית בדמות הבריחה של אוכלוסיות מבוססות ואשכנזיות ממפלגת העבודה.

ברובד הגלוי דיבר עמיר פרץ ברמה של פוליטיקה של חלוקה, אך הייצוג שלו באמצעי התקשורת המשיך לזהות אותו הן כמזרחי והן כסוציאליסט. הייצוג התקשורתי הדגיש בעצם את החיבור הקיים בין שאלות של חלוקה לבין שאלות של הכרה. ההבניה התקשורתית של עמיר פרץ הכילה את שתי קטגוריות סטריאוטיפיות קשיחות: מצד אחד הוא הוצג כמנהיג פועלים(חלוקה) ומצד שני הוא הוצג כמרוקאי בן תרבות ערבית(הכרה).

בחינת דפוסי התקבלות של עמיר פרץ באמצעי התקשורת במהלך בחירות 2006 מעלה את הצורך בחיבור בין פוליטיקה של חלוקה לפוליטיקה של הכרה אשר מאמץ סדר יום משותף שיוביל לתיקון משנה של חלוקת המשאבים בחברה בישראל.